

De thema's slachtofferschap, onveiligheid en preventie ontwikkelden zich als trio zeer snel en heterogeen. Als aan de ene zijde straf, politie en gevangenis sterke polen blijven in het wetenschappelijk onderzoek en als aan de andere zijde wetenschappelijk onderzoek aangaande slachtofferschap, onveiligheid en preventie stijgt, zien we als revanche een stagnering in het juridisch onderzoek.

Thema's die nog steeds weinig aandacht krijgen zijn: delinquentie in het zakenleven of economische criminaliteit, hun bindingen met lokale illegale economieën en hun relaties met het publieke leven, hun relaties met Europese en communistische regimes. Onderzoek naar dergelijke thema's zou nochtans de mogelijkheid kunnen verschaffen om een brug te slaan tussen twee grote onderzoekspolen, namelijk geweld, drugs en jongerendelinquentie aan de ene kant, en economische criminaliteit aan de andere kant.

Stilaan penetreert de Europese dimensie in het wetenschappelijk onderzoeksveld, alsook stijgt het nationaal vergelijkend onderzoek. Wel moet opgemerkt worden dat stimulatie van de verschillende Europese instanties in dit onderzoeksdomein mager blijft, zowel op het gebied van financiering, als op gebied van het verlenen van ondersteuning aan andere onderzoeksthema's dan diegene die het administratief-juridische onderschrijven. Ten slotte wijzen de auteurs op de ongelijke methodologische bewapening. De oorzaak hiervan ligt nog steeds in het feit dat de meeste onderzoekers contractuelen zijn en vaak een juridische opleiding genoten doordat criminologie in de meeste Europese landen een deel-discipline is van het recht. De versnippering over de verschillende landen heen en de verbroekeling van de financiering van het Europese onderzoek zet zich ongewijzigd verder.

S. DEKIMPE en G. VANDE WALLE

B. VAN DONINCK, L. VAN DAELE en A. NAJI (dir.), Het recht op het rechte pad?, DWTC, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 1999, 242 p.¹

De Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden is, naast de traditionele maar afgeslankte Fondsen, een van de schaarse instanties die niet alleen interuniversitair onderzoek mogelijk maakt, maar het ook aanmoedigt. Bovendien waarborgen ze de grootste wetenschappelijke onafhankelijkheid. Het is te hopen dat ze zich in stand kunnen houden temidden de vloedgolf van beleidsgericht en -gebonden onderzoek. Als we mogen geloven wat er aan onderzoeksprojecten in het Plan voor Veiligheid en Detentie van minister VERWILGHEN wordt aangekondigd, dan kan men de vraag stellen of er nog ruimte en middelen zullen overblijven voor fundamenteel en onafhankelijk onderzoek, zeker op het domein van justitie.

Gezien de zo-even vermelde waarborg van autonomie is het dan ook verwonderlijk dat de onderzoekers over het algemeen zeer op de vlakte blijven, soms naast de kwestie, en buitengewoon voorzichtig blijven in hun analyses, beslui-

1. Namen deel onderzoekers van F.U. St Louis, R.U. Gent, K.U. Leuven, U. Liège, U.C. Louvain-la-Neuve, U.L. Bruxelles, V.U. Brussel.

ten en beleidsaanbevelingen. 'Meer en beter van hetzelfde' en dus blijven steken in organisatorische en technische aanbevelingen is m.i. geen goede teneur! Er zijn er die zelfs niet aarzelen zich systematisch achter 'de literatuur' te verschuilen. Het komt mij voor dat bij velen de parallelle contracten van beleidsgebonden onderzoek met de justitiële overheid een niet te beste invloed van afhankelijkheid doen gelden.

Het 'Programma ter ondersteuning van het justitieel beleid' waarvan de onderzoeksresultaten in deze publicatie, weliswaar beknopt, worden weergegeven, heeft blijkbaar veel vrijheid gelaten in de keuze van de onderzoeksthema's. Deze zijn dan ook zeer uiteenlopend: opgesloten jongvolwassenen en alternatieve gerechtelijke maatregelen (CH. ADAM, PH. BELIS, F. BRION, Y. CARTUYVELS, F. DE CONINCK, PH. MARY, M. VAN DE KERCHOVE, PH. HUYNEN K.); een model voor de alternatieve gerechtelijke afdoening bij delinquente druggebruikers (B. DE RUYVER, J. MEESE, K. VAN IMPE); bouwstenen voor een coherent herstel- en slachtoffergericht justitiebeleid (G. DE CONINCK, K. DE JAEGHER, G. KELLENS, K. LAUWAERT, E. MAES, T. PETERS, S. SNACKEN, E. STASSART, H. TUBEX, H. VERHOEVEN); naar nieuwe vormen van intermediatie tussen bevolking en justitie (L. HUYSE, A. VERDOODT); van maatschappelijke klacht tot vraag naar gerechtigheid (Y. CARTUYVELS, J. MARQUET, C. MINCKE, F. OST, TH. PERILLEUX, L. VAN CAMPENHOUDT) en implicaties voor de gerechtelijke wereld (Y. CARTUYVELS, F. OST, C. MINCKE). Men had nog andere relevante thema's kunnen bedenken, zoals de ongelijke toegang tot de rechtshulp én tot bepaalde vormen van rechtsbedeling: de discriminatie blijft nog steeds schrijnend o.a. gezien de hoge kosten en de doorgaans ongelijke machtsposities van betrokken partijen.

Men heeft zich niet gewaagd aan een globaal besluit. Het is begrijpelijk gezien de uiteenliggende thema's. Maar toch waren er algemene besluiten te trekken. Vooreerst moet toch weer de klacht worden vermeld van de armoedige staat van de gegevensverzameling en statistisch materiaal. Maar ook beschouwingen over methodologisch-technische onderzoeksproblemen zouden op hun plaats zijn geweest: over 'kwalitatief-kwantitatief'; over steekproef- en populatie-problemen; over typologieën en actantiële schema's; ook over de waarde van het zgn. tevredenheidsonderzoek, in de arbeidssociologie allang verlaten en onlangs nog fel bekritiseerd in verband met de tevredenheid van mensen over de politie: het kan het onderzoek van reëel gebeuren niet vervangen.² Verder kon er ook melding worden gemaakt van de zeer dominante positie van het parket: is het nog verantwoord dat aan deze aloude en wat versleten instelling nog zoveel macht en bevoegdheden worden toegekend? Op enkele witte raven na, komen de parketmagistraten uit het onderzoekswerk naar voren als de conservatieve behouders van het traditionele systeem, als kampioenen van de recuperatie van iedere innovatieve procedure en manipulerende bazen van iedere bemiddelings- of verbindingsambtenaar. Is het probleem echt op te lossen met nieuwe blikken parketmagistraten te openen? En wat het snelrecht betreft, dit komt uit de enquêtes als een zelfs niet eens versnelde, maar bevestigende versie van een verkeerd, want volop discriminerend en ondoelmatig systeem. Ook een overzicht van wat

2. V.F. SACCO, 'Evaluating Satisfaction', in J.P. BRODEUR (ed.), *How to Recognize Good Policing – Problems and Issues*, Police Executive Research Forum, Washington D.C. & SAGE Publications, Thousand Oaks, London, 1998, pp. 123-140.

de onderzoekers over de bemiddelings- en hersteljustitie zoal te schrijven hadden, zou interessant zijn geweest. Of moet men met de zo geprezen bemiddelings- en de inderdaad niet zo nieuwe herstel-justitie dan niet naar een andere organisatie van het justitieel apparaat, waarbij men resoluut afstapt van alle accusatoire en inquisitionele rechtsbedeling en de sprekelijkheid en tegensprekelijkheid volledig als proceduraal principe hanteert? Daarbij is de cognitieve en normatieve procedurale democratie zeer belangrijk, omdat dan zowel voor de analyse van de problematische situatie als voor de mogelijke faire oplossingen naar een zo gelijk mogelijke machtspositie van de betrokken partijen wordt gestreefd en een mogelijke rechterlijke tussenkomst als die van een derde en laatste instantie wordt opgevat. Maar had men dan het onderzoek niet moeten gericht houden op de fundamentele tekorten van de huidige strafrechtsbedeling 'teneinde opnieuw over de architectuur en de prioriteiten van het gerechtelijk systeem na te denken', zoals de auteurs van de laatste bijdrage zich afvragen? (p. 232). Men krijgt al met al de indruk dat veel onderzoekers wegluchten in onderzoek van epi-fenomenen.

Zo is het natuurlijk interessant zijn aandacht te richten op de jongvolwassenen van 18 tot 25 jaar, want het is inderdaad een kritische categorie. Maar ware het niet doeltreffender geweest gewoon de ongetwijfeld discriminerende rechtsbedeling ten aanzien van deze categorie te bestuderen, gebruikmakend van de reeds door de U.C. Louvain-la Neuve aangewende benadering van de sociale kosten die gepaard gaan met het gegrepen worden door de rechtsbedeling? Met de voorkennis waarover de onderzoekers zeker beschikten over het failliet van de strafbemiddeling en de gemeenschapsdienst in de context van het huidige rechtsbedelingsstelsel hadden ze hun tijd en energie anders kunnen besteden. Het gedeelte zeer rijk aan kwalitatieve gegevens over de opsluiting van jongvolwassenen is daarentegen 'ad rem'. Daar zijn twee redenen voor. Vooreerst komen de negatieve situatie en effecten van het huidige gevangenisregime goed tot uiting; vervolgens de noodzaak de jongeren niet gewoonweg te benaderen als een gevaarlijke risico-groep, die men gewoon onder controle moet houden, maar als een groep die terug aandacht verdient omwille van hun precaire maatschappelijke situatie ... Hoe aftands dat ook klinkt in de oren van neo-liberalen en sociaal-democraten.

Zoals nu wordt gezocht naar een alternatieve gerechtelijke afdoening bij delinquent druggebruikers lijkt het mij ook een gemiste kans. Een ander soort onderzoek zou als veel relevanter zijn overgekomen. Ofwel een onderzoek naar de discriminatie en het machtsonevenwicht bij een bovendien én sociale én psychologische kostenverwekkende rechtsbedeling ten aanzien van druggebruikers zonder meer (cfr. supra), de toepassing van allerlei soorten probatiemaatregelen inbegrepen; de beschrijving van de gebruikers gaat voorbij aan het feit dat deze mensen ook door de strafrechtelijke reactie (en ook door de alternatieve modaliteiten van afdoening) verder gestigmatiseerd worden (self-fulfilling prophecy). Het grote aandeel gebruikers in de gevangenis kan deels te wijten zijn aan een stijging van het problematisch gebruik, maar evengoed aan de selectiviteit van de strafrechtsbedeling (met een focus op de gemakkelijkst te pakken 'daders', de minst weerbare "criminelen", aan de scoringsdrang van de politiediensten, e.d. Een onderzoek naar de handicaps bij de hulpverlening zou ook relevanter zijn geweest. Ondanks de verschillende doelstellingen van hulpverlening en

strafrechtsbedeling hebben zij beide geïnvesteerd in de problematiek: het is ook voor de hulpverleners een broodwinning en de problematisering of criminalisering van druggebruik kan ook voor hen cruciaal zijn voor het voortbestaan van de betreffende instellingen ... De gebruikers uit de instellingen zitten per definitie in een afhankelijkheidspositie: ze praten heel anders over de hulpverlening als ze er niet in zitten! Het observeren of interviewen van mensen met de bedoeling hun levens te beïnvloeden – te ‘helpen’, te controleren of te behandelen – kleurt altijd de onderzoeksresultaten. Veel vragen rijzen ook over de gebruikte onderzoekstechnieken, o.a. over de ondervraagde populaties. Doorheen de tekst wordt gebruik gemaakt van termen zoals ‘verslaving’, ‘problematisch gebruik’, ‘verstoring van de maatschappelijke orde’, ‘overlast veroorzaken of toch een reëel risico daartoe’, e.d. Deze termen worden nergens gespecificeerd, alhoewel ze beladen zijn met veel negatieve stereotypen en vooroordelen. Ook de begrippen ‘gebruiker’ en ‘verslaafden’ worden voortdurend door elkaar gebruikt, waardoor men minstens de indruk wekt dat ze synoniemen zijn. De auteurs maken nog voortdurend het onderscheid tussen cannabis en de andere illegale drugs. Daar is geen enkele logische verklaring voor. Ook het onderscheid ‘soft’ en ‘hard’ drugs is wetenschappelijk achterhaald ...

De auteurs van het gedeelte over de herstel- en slachtoffergericht justitiebeleid maakten een interessante analyse van de burgerlijkepartijstelling. Interessant omdat niet enkel t.a.v. rechthebbenden de onvolkomenheden van de wettelijke regeling tot uiting komen, maar ook omdat de raakpunten tussen strafrecht en burgerlijk recht een goede piste zijn bij een grondig herdenken van rechtsbedeling. De experimentele vormen van schadevergoeding voor het slachtoffer lijden blijkbaar ook onder de onmogelijkheid ernstig aan bemiddeling te doen in de context van het huidige systeem: dat kon men bij voorbaat weten. Maar het onderzoek wordt helemaal irrelevant wanneer het gaat om de slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Het moet de onderzoekers, die geacht worden de Belgische gevangenisregimes goed te kennen, toch al bij voorbaat duidelijk zijn geweest dat binnen die regimes met zulke gebrekkige voorzieningen en rechten voor de gedetineerden dit gesofistikeerd en subtiel systeem van gerichtheid geen schijn van kans maakt. Wellicht was het zeer waardevol project van ‘basiswet voor het gevangeniswezen’ beter gediend met een doorgedreven en systemetische eigentijdse analyse van het onderscheid tussen de in theorie bestaande rechten, de behoeften en noodsituaties van gedetineerden en de reële situaties van onrecht en ontbering in de Belgische gevangenis. Die werden trouwens al een paar malen door het ‘Europees Comité ter Voorkoming van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing’ bitter aangeklaagd. De onderzoekers hadden hun wijze, kritische maar eerder fatalistische bedenkingen, die zij op het einde formuleren, al van tevoren kunnen in acht nemen: ‘Wil men toch met deze personen (nvdr. de opgesloten daders) aan het herstellen van het aangedane kwaad gaan werken, dan moet men deze personen eerst erkennen in het onrecht dat hun werd aangedaan’ (p.145). Of nog: ‘Herstel introduceren in de fase van de strafuitvoering mag er niet toe leiden dat het slachtoffer fungeert als een nieuwe legitimering van de gevangenisstraf’ (p.154) ... ‘De huidige aanzet tot een herstel- en slachtoffergerichte procedure mag niet gereduceerd worden tot het formuleren van slachtoffergerichte voorwaarden’ (p.160). Dit laatste is inderdaad hét grote gevaar: te komen tot een ‘slachtoffergericht’, zoals trouwens

even, in een goed moment, vermeld wordt in het Plan voor Veiligheid en Dementie van minister VERWILGHEN. Voor bepaalde onderzoekers is de victimologie en de slachtofferbenadering zo'n obsessie geworden, dat zij soms niet schijnen te beseffen welk afleidingsmanoeuvre t.a.v. een gedegen hervorming van de rechtsbedeling zulks kan betekenen, temeer daar men doorgaans in een allereen individueelste benadering terechtkomt. Voor het overige kan de zo modische herstel-justitie niet zonder kritische beschouwingen blijven. Terecht wordt een paar keren aangestipt dat de idee eigenlijk niet zo nieuw is en verder rijzen er vragen als: herstel van wat? Van een vroeger al te ongelijke of onrechtvaardige toestand of van een onvoldoende bescherming? In het zo-even vermelde Plan wordt ook ergens terecht gesteld: 'Het begrip 'herstel' is ondertussen echter een vlag geworden die vele ladingen blijkt te dekken'. 'Herstel' én 'Veiligheid' zijn dé actuele containerbegrippen geworden, die men te pas en te onpas in de mond of in de pen neemt. Mij dunkt is een conflictbenadering veel realistischer en laat meer mogelijkheden toe. Maar dit debat zou ons hier te ver leiden.

Met de nieuwe vormen van 'intermediatie' (?) tussen bevolking en justitie komen we bij een gevoelig ander thema terecht, waarvan we de aansluiting met de vorige onderzoeken niet goed begrijpen. Het verhaal van dertig jaar justitiebeleid is terzelfdertijd interessant en triest. Maar het verhaal over de totstandkoming van de politieke agenda is m.i. toch niet zo exclusief voor het justitiebeleid en geldt evenzeer voor andere domeinen, zoals de milieu- of de verkeersproblematiek. Het is een typische meso-benadering, de destijdsse specialiteit van het Amerikaanse tijdschrift 'Social Problems'. We missen een echte politieke verklaring van een soort 'benign neglect', een gedulde desastreuze verwaarlozing van de derde macht: de politisering; de vroeger politisering van de pers; de afwezigheid van efficiënte controle gepaard gaande met de aanwezigheid van dominante belangengroepen.³ Terecht wordt verder (cfr.infra), in de allerlaatste bijdrage gesteld dat men niet zo maar van 'disfuncties' van het gerechtelijk systeem kan spreken, maar eerder 'van het normaal functioneren van politie- en gerechtelijke diensten, zoals ze voortvloeien uit impliciete prioriteiten die aan het strafrechtelijk systeem toebedeeld zijn ... een bureaucratische logica die deels ook het resultaat is van keuzes inzake crimineel beleid.' (p.232) De verwaarlozing kwam inderdaad bepaalde gevestigde belangengroepen maar al te goed uit. En daartoe is echt geen samenzwering nodig. Maar die groepen worden nu door de auteurs al te optimistisch als nieuwe intermediaire actoren voorgesteld om vernieuwing te promoten. Immers magistraten, griffiers, advocaten en zelfs professoren in het recht zijn en blijven partij en rechter. Zij zullen vooral voor kwantitatieve en technische verbeteringen pleiten, ook weer in eigen voordeel. Maar terecht schrijven de auteurs dat deze groepen meer participatierecht moeten verwerven. En verder riskeren de zgn. overheids'antennes' zeer selectieve oren en ogen te hebben. De echte innoverende krachten zullen m.i. toch van ergens uit de samenleving moeten komen via vakbonden en consumentenorganisaties, akkoord, maar ook langs allerlei soorten autochtone en allochtone mensenrechtenbewegingen van mannen en vrouwen, zoals die bijvoorbeeld door de socioloog, de

3. L. VAN OUIRIVE, 'The Disastrous Justice System in Belgium – A Crisis of Democracy?', in P. GRAY and P. T HART, *Public Policy Disasters in Western Europe, Routledge Research in European Public Policy*, London and New York, Routledge, 1998, pp. 23-38.

eeuwige actionalist A. TOURAINE worden gezien en beschreven.⁴ Dat de bevolking in de toekomst te veel zou verwachten van justitie lijkt mij een niet verantwoorde uitspraak (p.186). Er zijn in deze post-moderne samenleving voor veel mensen geen andere oplossingen meer om uit de problemen of de conflicten te geraken. Alleen beseft men in het apparaat nog niet dat rechtsbedeling een massa-toevluchtsorgaan is geworden. Het komt er op aan dat duidelijk te onderkennen, maar terzelfdertijd te zorgen voor een gelaïciceerde, gediversifiëerde en ondersteunende opvang, selectie en organisatie, zodat bij voorbeeld voor simpele problemen simpele oplossingsmechanismen ter beschikking worden gehouden. Men moet de schuld weer niet bij de mensen leggen!

Een groot medium is inderdaad de pers. De auteurs schrijven er zinnige dingen over, maar overwaarderen nog de justitiële berichtgeving. Enkele jaren terug, gedurende de crisis, hebben we in een seminarie met laatstejaarsstudenten criminologie een vergelijkende persanalyse gemaakt van de berichtgeving over het justitiële apparaat. Het werd een grote teleurstelling: oppervlakkige analyses, een schrijnend gebrek aan kennis van het systeem, tegenstrijdig geschrijf in één en dezelfde krant, zeer oppervlakkige en weinig gefundeerde hervormingsvoorstellen. Jammer dat er ook niets gezegd wordt over de onderzoeksjournalistiek of over de al dan niet toegankelijkheid van de bronnen, de monopolisering door overheidsinstanties, de discriminaties en uitsluitingen via het toedraaien van informatiekranen, waarover ST. HALL en co vroeger al merkwaardige dingen schreven.⁵

De laatste bijdrage brengt ons dan weer een analyse van de klachten die ter gelegenheid van de witte beweging tot uiting kwamen bij verschillende types van participanten. Het is een van de vele pogingen die werden ondernomen die beweging te begrijpen. Men zou deze analyse moeten kunnen vergelijken met de andere om een zinnige uitspraak te doen over de waarde ervan. Ze komt wel als zinvol over, ntt. het beperkt aantal geïnterviewde personen. (Het zijn er 25.) Er komt immers tot uiting dat de participatie aan die beweging zeer verschillende vormen aannam en bovendien rond een veelheid van thema's.

De daarop volgende 'implicaties voor de gerechtelijke wereld' zijn niet meer dan een aantal zeer losse beschouwingen. De vragen naar 'disfuncties' van justitie zijn niet de goede (cfr. *supra*); een menselijker rechtsmodel betekent zowel menselijke nabijheid als legale afstand; de victimologische benadering houdt beslist gevaren in; er is uiteindelijk een politiek vraagstuk van gebrek aan bescherming en participatie en de ontkenning van herkenning die zich uitend in de kritiek op het rechtsapparaat, dat gezien wordt als een 'instantie voor beroep tegen sociale onrechtvaardigheid.' (p.237) Terecht wijzen de auteurs erop dat men nu twee wegen kan opgaan ofwel enerzijds die van de 'veiligheidsstaat' of van 'een staat van opzichters' ofwel anderzijds die van een 'perspectief van solidariteit en vertrouwen voor een ethiek van discussie en van procedures voor overeenkomst, zowel binnen de juridische regelgeving als daarbuiten ... met een streven naar gelijkmaking van de economische en sociale condities en de erkenning dat elk menselijk wezen een sociaal subject en een sociale actor is.' (p.239)

4. A. TOURAINE, *Comment sortir du Libéralisme?*, Paris, Fayard, 1999.

5. ST. HALL e.a., *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*, London, MacMillan, 1978.

Uiteindelijk kan men de vraag stellen of al die onderzoekers elkaar ooit hebben ontmoet, zowel tevoren als nadien, om van gedachten te wisselen eerst over de maatschappelijk nuttig te behandelen thema's, nadien over de zinvolheid van de gedane beleidsvoorstellen. Ik heb niet die indruk!

Lode VAN OTRIVE